

Данило Шумук

Торонто, Канада

ГОЛОД В УКРАЇНІ У 1933 РОЦІ

I

Перші вістки про голод в Західній Україні і моя реакція на них

Моє рідне село було за 240 кілометрів від кордону Східної України, але ті вістки швидко донеслися й до нас. Одні вірили у ті чутки, інші сумнівались, а треті не вірили. Я належав до тих, третіх.

Тоді мені було 19 років. Я вже був членом молодіжної підпільної комуністичної організації, яка боролась за національне і соціальне визволення, цебто — установа такого ладу як на Східній Україні. Але коли б я і не належав до тої організації, то й тоді не повірив би у таке, що може десь у світі існувати державний устрій, який міг би забрати у хліборобів ними вирощений хліб, щоб таким чином заморити їх голодом. Це ж немислиме. Як же ж у таке можна повірити взагалі, а тим більше, що це стосується тої країни, в якій владу здобули селяни і робітники.

Оце взброївшись у таку аргументацію, я боровся проти тих чуток. І самовпевнено твердив, що ті “слухи” зумисне розповсюджує буржуазійна агентура, щоб таким чином викликати ненависть до першої у світі соціалістичної країни. Тоді я ще був зовсім молодим юнаком, енергійним і дуже запальним. Аргументував свою точку зору на ті чутки дуже категорично, без найменшого сумніву, що я можу в тім помилитись. Ніхто мені й не заперечував. Один тільки мій рідний дядько, приїхавши з прощі з Почаївського монастиря, розмотавши з хустинки кусочок чогось подібного на макуху, сказав: “оце у твоєму раю такий хліб їдять. Оцей кусочок мені дав той чоловік, що втік з того раю”. На це я і своєму дядькові сказав те саме, що й всім тоді говорив: “наклепи буржуазної агентури” і все.

Адже я анітрішечки не дивуюсь тому, що Західня Європа, а особливо Франція, не вірять у ту страшну трагедію нашого народу, організовану комуністичною партією. Ніхто на Заході не вірить у знищення нашої інтелігенції в 1937 році. Я цьому не дивуюсь і не серджусь на Захід, бо коли б я жив у Франції, то і я ніколи б у щось подібне не повірив би.

19 січня 1934 року польська поліція арештувала мене вже п'ятий раз. Останній арешт відрізнявся тим, що зразу ж, у хаті, мене закували в кайдани. Я вів себе спокійно, бо знав, що це неминуче мусило наступити.

На дефензиві у Любомлі страшно катували, домагаючись визнання того, що їм було точно все відомо. Потім у Ковелі перебрав мою слідчу справу прокурорській суддя — слідчий Стефан Льоренц. Судді-слідчі не катують. Льоренц був молодий поставний інтелігент, який добре знав своє діло і вів свою роботу спокійно. Суті справи він майже не торкався, але натомість дуже вміло вів розмову про діяльність комуністичної партії у цілому.

— Ви, комуністи, організували селянські страйки, вимагаючи підняти ціни на хліб і всякі інші сільськогосподарські продукти, а комуністи на Горішньому Шлеську страйкують, добиваючись, щоб їм більше платили за їх роботу, або знизили ціни на харчові продукти. А в Польщі ринок вільний і держава у політику цін не вмішується. Адже логічно виходить так, що ви, сільські комуністи боретесь проти міських комуністів на Горішньому Шлеську. Нонсенс. Але у Польщі ані селяни, ані робітники з голоду не вмирають, а селяни на Східній Україні мільйонами вмирають з голоду. Вам відомо це все, чи ні?

— Що стосується голоду селян на Східній Україні, то я абсолютно на вірю, бо коли б воно було так, як оце ви, пане суддя, кажете, то чому ви нас туди не відправляєте. А що стосується страйків, то над тим треба мені подумати.

— Ми пробували білоруських комуністів переправляти за кордон в Східну Білорусію. Їх там арештовували, шість місяців тримали у тюрмі, а потім таким же самим способом перекидали їх нам назад, кажучи: “В нас добре, то зробіть і в себе таке добро”. Отже польська влада вирішила саджати вас у тюрму, щоб ви у Польщі не зробили такого “добра” як там, де люди мільйонами вмирають з голоду. Якщо ви, пане Шумук, чесна людина, то колись згадаєте оту нашу розмову.

Розмова велася польською мовою, тому переклад не може бути буквальним, але зміст я передав без найменшої фальші. Пан Льоренц і розмови з ним мені запам'яталися на все життя. Він працював суддею-слідчим у прокурора Робака. Прокурор Робак також був поважним прокурором, його всі поважали.

У слідчій тюрмі в Ковелі я був одним з найбільших бунтарів, і за ті бунти мене карали невиносимими карцерами.

У тюремному закладі у Ломжі, в 1938 році, наше керівництво повідомило нас всіх про те, що Комінтерн розв'язав Комуністичну

партію Польщі, Західної України і Західної Білорусії, без найменшого пояснення чому Комінтерн прийняв таке рішення. Це повідомлення найбільш пригнітило членів Центральних Комітетів тих партій, бо вони знали, що це їм пахне смертю. Між іншим, комуністів найбільш загинуло не від рук фашистів, а від рук чекістів.

Польський уряд об'явив амністію для політичних в'язнів. Мені по тій амністії зняли 1/3.

У травні 1939 році я вийшов на волю. У повітрі пахло порохом. Всі відчували, що ось-ось вибухне війна. Незабаром фашистська Німеччина напала на Польщу. Польська армія відступала на схід. Незабаром Червона армія перейшла польський кордон і просувалася на захід. Одні ждуть приходу німців, а другі — Червоної армії. Я ждав останніх.

Два німецьких танки в'їхали у моє повітове місто Любомль. Люди вийшли з хлібом і сіллю їх зустрічати. Німець вискочив з танка і ломаюю польською мовою сказав: “Не тшеба, ту бендзе рус”. Танки вернулись назад. Та вістка з Любомля негайно дійшла до мене. Я розгубився, не знав, що ж воно діється. Невже ж тих два антиподи найбільш ненавидящі один одного, могли тайком зговоритися між собою за рахунок зникнення з політичної мапи Польщі? Так це ж не до подумання! Пройшло. Почали чекати приходу Червоної армії. Мої друзі питають один одного, що ж воно таке робиться, і як нам бути та що говорити людям. Мені ніколи нікому не хотілось признатись до того, що я у політиці чогось не знаю. Але тим разом прийшлося сказати, що я нічого не розумію, що воно оце робиться. Розчарувався у всьому, але уява про Червону армію залишилась такою, якою й була. Хотілося її бачити сильною, величавою, гарно зодягнутою, ідейною і культурною, але на превеликий жаль нічого з цього нам побачити не довелось. Все було навпаки — бойци (тоді ще не було права їх солдатами називати) були втомлені, неохайно одягнуті, в обмотках, пригнічені. Словом нічого у них не було того, що я хотів бачити. На їх кінноту гидко було дивитися, бо це виглядало, що скелет на скелетові їде. Обоз такий же самий, все на шнурочках, на мотузочках. Боляче і соромно було дивитися на те все. Люди пильно дивилися то на них, то на мене. А один підійшов до мене й сказав: “Так це ж посьміховисько, а не армія у порівнянні з польським військом”. І з докором подивився на мене, а потім сказав: “А ми ж були підготовлені тобою гордитися тою армією, а воно довелось соромитись та ще й як соромитись”. Побачимо потім як воно буде, — не піднімаючи голови, сказав я, ніби сам до себе.

Зустрівши лейтенанта, я представився йому і тут же запитав: невже ж оце у вас вся така армія? Він подивився на мене сумними очима і

сказав: ні не вся, це ж бачите тільки-що мобілізовані колгоспники із їхніми колгоспними кіньми. Кадрова армія молода, навчена і добре здисциплінована. Це ми забрели сюди боковою дорогою.

На другий день прийшли регулярні війська і заквартирувалися у школі. Це були молоді хлопці, краще зодягнуті, здисципліновані, але веселості на їхніх обличчях не було помітно.

II

Розмови про голод затихли.

Люди почали замикатись самі у собі.

Влітку 1940 року мене призвали в армію на перепідготовку у Житомир. Я зрадив, бо ж матиму можливість сам, на власні очі, побачити Східну Україну і тих людей, які вже давно живуть в країні соціалізму, де немає ані буржуїв, ані поміщиків, де ніхто нікого не визискує.

Везли нас туди у бидлячих вагонах. Потяг підходить під станцію Сарни. Радію. За тридцять хвилин побачу легендарну країну, яка перша будує соціалізм. Стараюся забути все те, що вже захитало мою віру в ідеї соціалізму. Хочеться забути про змову Сталіна з Гітлером внаслідок якої Польща, як держава, зникла з політичної мапи Європи. Хочеться вірити тільки у добре, світле і миле. Але як же забути те, що вже бачив? У не найгіршій же одежі виходять до людей, а в найкращій, — думалось мимо моєї волі.

Всі пруться до бидлячих віконець, бо вже ж ось-ось має бути стара “границя”. Побачили широкий проруб у лісі з півночі на південь і закричали: “От вона, та границя!”. Ідемо далі. Перша станція має бути Олевськ, Житомирської області. Гудок дав сигнал, щоб дижурний по станції відкрив семафор і стрілочник перевів стрілку. Все зроблено. Поїзд зупинився. На пероні і кругом повно людей у заялужених фуфайках, але не можна було зрозуміти, чи вони десь ідуть на роботу, чи будуть десь поблизу починати працювати, бо наче б кудись йдуть і не йдуть. Такої інертної нецілеспрямованої поведінки робітників я ніколи ніде не бачив. Так я і не зрозумів, що воно таке. Їх одежа і обличчя такого кольору, як і перон, і, мабуть, тому майже непомітно, чи вони рухаються, чи стоять на місці.

Раптом серед тої чорно-сірої інертної маси появилась струнка молода жіноча постать у червоному платті. Вона енергійно й з гордо піднятою головою, з маленьким годинником на руці йшла, не дивлячись зовсім на тих людей, серед яких вона кудись пробивалася.

З другого вагона хтось насмішкуватим тоном запитав тих, що поблизу стояли: “Де це у вас онтамта горда у червоному взялася баришня?”.

— Це наша, її чоловік дуже високий начальник, “освобождає”, там ваш край від буржуазного барахла, оце вона тут і чваниться тим барахлом, — хтось з того натовпу тонко відповів у типово українському гуморі.

У вагоні весело гомоніли, кепкуючи над тим “раєм”, який оце видно на пероні і навколо станції.

А мені було не до гумору і не до іронії, бо це був гумор з гострою іронією над тим, що мені пропікає душу, і тільки один я сидів дуже сумний і замислений. Думав: як же ж далі бути? Невже ж зло і несправедливість повністю опанує світом? Ні, не можна так швидко розчаровуватись. Треба все це добре проаналізувати, вивчити і шойно тоді можна буде серйозно говорити про це. Не може ж бути, щоб соціалізм був таким, яким тут я його бачу, це щось не те, — думав я про себе.

Потяг рушив. Їдемо далі. Кругом сіро і сумно. На станції Білокоровичі наші вагони загнали на запасну колію і там залишили; це свідчило про те, що тут прийдеться довше постяоти. Вагонів кругом стояло багато, але з людьми тільки наші. Поміж вагонами сновигали підлітки, кидаючи очима навколо. Ходили і діти в обірваній одежі, сумно розглядаючись на всі боки.

З дому всіх нас вирядили з білим хлібом, салом, ковбасою і всякими іншими продуктами. Хліб почав цвісти. Прийшлося обрізати цвілість і викидати. Як тільки це побачили ті підлітки по років 10-12 і діти по років 5-7, то зразу почали збігатися до наших вагонів і жадібно хапати той цвілий хліб. Хтось у вагоні сказав: ось бачите, це ж не 33-й, а 40-й рік, а діти голодні. Від того видовиська всі наче заніміли. Один вкročив шматок хліба, покликав найменшого і дав йому. Зразу ж почали всі це робити і розпитувати, чому вони такі голодні. Виявилось, що у більшості з них батьки засуджені. Були серед них і синочки командирів Червоної армії. Їх арештували по справі Тухачевського і Якіра.

Діти розбіглись додому, щоб і своїх мамочок підгодувати. Наш вагон замовк на хвилину десять. Всі замкнулись самі в собі.

— От що селяни і робітники вибороли собі у революцію, — сумним голосом хтось сказав. Всі зітхнули і мовчали. Я також мовчав і думав свою тяжку думу. Мовчав і думав. Моя думка була найважча, бо я втрачав мету життя. Тому-то я ту страшну дійсність старався хоча самому собі якось пояснити тим, що те страшне зло хтось зумисне робить, щоб таким чином підірвати устрої соціалізму. Дехто витирив сльози. Однак заспокоїти себе нічим не міг. Віра у справедливість тої системи захиталась, і від того мені ставало ще тяжче.

(Далі буде)